

शास्त्री II

02-09-2020

अनिवार्यपत्रम् ।

व्याकरणद्वैतः ।

रघुवंशम् । श्लोकव्याख्या ।

“तथा स्रजा मङ्गलपुष्पमद्या विशालवक्षः स्वललम्बया सः ।
अमंस्त कण्ठार्पितबाहुपाशं विदर्भराजावरजां वरेण्यः ॥”

सन्दर्भः → पूर्ववत् ।

प्रसङ्गः → कविकालिदासः अत्र अजहय गत्वे इन्दुमत्या समर्पित-
मालया सह तद् बाहुपाशम् उत्प्रेक्षयति ।

अन्वयः → वरेण्यः सः मङ्गलपुष्पमद्या विशालवक्षः स्वललम्बया
तथा स्रजा विदर्भराजावरजां कण्ठार्पितबाहुपाशम् अमंस्त ।

शब्दार्थः व्याकरणञ्च → वरेण्यः → $\sqrt{\text{वृ}} + \text{ण्य} = \text{वरणीयः} ।$

सः = अजः । मङ्गलपुष्पमद्या → मङ्गलाति च तानि

पुष्पाणि यस्यां सा, तथा = शुभक्षुमनमद्या ।

विशालवक्षः स्वललम्बया → विपुलोरुः स्वलम्बमानया ।

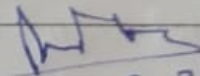
तथा स्रजाः = समर्पित मालया । विदर्भराजावरजाम् = इन्दुमतीम् ।

कण्ठार्पितबाहुपाशम् → कण्ठे अर्पितौ बाहुपाशौ यथा सा, ताम् =

कण्ठार्पितकराम् । अमंस्त = अन्वभूत् ।

तात्पर्यः → अजोऽपि स्वयंवरमालाम् इन्दुमत्याः बाहुपाशम् इव
मत्वा स्वगले सहर्षं चारयामास ।

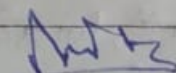
विशेषः → अष्टमन् श्लोके ऋङ्गारसः, वैदर्भीरीतिः,
माचुर्यगुणः, उत्प्रेक्षालङ्कारः, उपजातिद्वन्द्वश्च ।

02-09-2020

डॉ. निर्मल कुमार झा, (सं. प्राचार्यः)
रा० ३० सं० महावि० सुखसैना, पूर्णियाँ ।

- सर्वेषां प्रश्नानां उत्तराणां दत्त । प्रश्नस्योपान्ते प्रश्नमानमस्ति ।
1. भ्रूभृत् शब्दस्य तृतीया विभक्तौ, एकवचने रूपम् लिखत । 1 अंकः
 पठत् " सप्तमी " , बहुवचने " " । 1 अंकः
 आत्मन् " षष्ठी " द्विवचने " " । 1 अंकः
 अढत् " चतुर्थी " एकवचने " " । 1 अंकः
 चीमत् " तृतीया " " " " " । 1 अंकः
 2. मम अथवा तव पदस्य रूपसिद्धिं कुरुत । 5 अंकाः
 3. अिञ्, हित्, दा, शिक्, ग्रिह् चानूनां रूपाणि विभिन्नेषु लकारेषु, पुरुषेषु, वचनेषु वा लिखत । 5 अंकाः
 4. चिनोति अथवा करोति पदस्य रूपसिद्धिं कुरुत । 5 अंकाः
 5. सन्धिबिच्छेदं कुरुत । 5 अंकाः
 यद्यपि, सप्तर्षिः, सूर्यास्तः, सदैव, पवनः ।
 6. सन्धिं कृत्वा सन्धिनामानि लिखत । 5 अंकाः ।
 राम + अयनम् । मै + अकः । पितृ + आदेशः ।
 7. बहुव्रीहिसमासविचार्यकं सूत्रं लिखित्वा व्याख्यायत । 5 अंकाः
 8. लमस्तपदस्य विग्रहं कृत्वा समासनामानि लिखत । 5 अंकाः
 निर्जन्तम्, न्यर्थः, अपुत्रः, पितरौ, दन्तेषुम् (दन्तौषुम्) ।
 9. निम्नांकितेन प्रत्ययसहकारेण शब्दनिर्माणं कुरुत । 5 अंकाः ।
 तव्य, अनीयर्, शतृ, शानच्, ल्यप् ।
 10. प्रकृति प्रत्ययनिर्धारणं कुरुत । 5 अंकाः ।
 गतिः, उषित्वा, खेवमानः, गन्धः, कारकः ।
 11. तद्धितप्रत्ययचौगेन (अण्, ल्व, तल्, इञ्, यञ्) शब्दनिर्माणं कुरुत । 5 अंकाः ।
 12. पाण्डवः अथवा दाशरथिः शब्दस्य रूपसिद्धिं कुरुत । 5 अंकाः ।

शिबं अपरेद्युः ।

02-09-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सं प्राचार्यः)
 रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णिया ।

संस्कृतसामान्यम् ।

उपशास्त्री ।

अनिवार्यपत्रम् ।

संस्कृतानुवादः ।

Page No.

Date

1. हमलोगों को देखकर वह प्रसन्न हुआ → अस्मान् दृष्ट्वा
सः प्रसन्नोऽभवत् ।
2. गाँव से आकर किसान ने हाट में एक गाध खरीदी →
ग्रामादागत्य कृषकः हृद्दे एकां गाम् अक्रीणात् ।
3. आचार्य की प्रणाम कर छात्र पढ़ते हैं → आचार्यान्
(आचार्यपादान्) प्रणम्य छात्राः पठन्ति ।
4. शिवालय में शंकर की पूजा कर भक्त घर गए →
शिवालये शंकरं परिपूज्य (पूजयित्वा) भक्ताः गृहमगच्छन् ।
5. प्रातःकाल टहलने के लिए लोग उद्यान जाते हैं → प्रातःकाले
(प्रातः) भ्रमितुं (भ्रमणाय) जनाः उद्यानं गच्छन्ति ।
6. वह कुँड़े से जल लाती है → सा कूपात् जलं आनयति ।
7. माता पुत्र को दूध पिलाती है → माता पुत्रं दुग्धं पाययति ।
8. आचार्य शिष्योंको लभज्ञाताहैं → आचार्यः शिष्यान् बोधयति ।
9. माता बच्चे को सुलाती है → माता शिशुं शाययति ।
10. श्याम राम को घर जाने के लिए प्रेरित करता है →
श्यामः रामं गृहं गमयति (गृहं गन्तुं प्रेरयति) ।
11. तुम मुझसे काम करवाते हो → त्वं मां कर्म कारयसि ।
12. अद्, मिद्, खिद् चान्ते; प्रयोगे प्रयोज्यकर्तारि
द्वितीया चान्ते तृतीया वि० भवति । यथा →
माता शिशु को अन्न खिलवाती है → माता शिशुना
अन्नं आदयति, भक्षयति, खादयति वा ।
13. यजमान ब्राह्मण को भोजन कराता है → यजमानः
विप्रं आशयति, भोजयति वा भोजनम् ।
जब कर्ता स्वयं कार्य न करके किसी अन्य से कार्य
करवाता है तब क्रिया प्रेरणार्थक होती है । ऐसा कर्ता प्रेरक या प्रयोजक
होता है, जिससे कार्य करवाया जाता है, वह प्रयोज्य कर्ता होता है ।
प्रेरणार्थक क्रिया में णिच् प्रत्यय
का प्रयोग होता है ।

02-09-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (सं० प्राचार्य)
सं० 30 सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ